

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΑΙ:

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ — ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1933

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^Α ΕΚΔΟΤΑΙ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ» ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ 46^Α
ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Υ.Α. ΤΡΕ.Κ.Τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΕΝΑΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ

Ἐξ ἀφορμῆς τῶν Ἐκατοχρόνων τοῦ Κοραῆ ἀπὸ τοῦ θανάτου του πολλὰ καλὰ γράφηκαν γιὰ τὴν ἀξία του, ἀλλὰ καὶ ἀμφιβολίες καὶ εἰρωνεῖες δὲν ἔλειψαν. Ἐπειδὴ καὶ ἐγὼ ἀσχολήθηκα μὲ τὸν Κοραῆ, αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκη νὰ δώσω μερικὲς συμπληρώσεις, πού ἴσως βοηθήσουν νὰ καταλάβουμε καλύτερα τὸν Κοραῆ καὶ νὰ μὴν τὸν ἀδικοῦμε. Ἀπὸ τὴν ἀδικία δὲν ἔχει νὰ πάθῃ τίποτε ὁ Κοραῆς, σ' ἐμᾶς ὅμως συμφέρει νὰ τὸν καταλάβουμε καλύτερα.

Νομίζω πὼς πρέπει νὰ κοιτάξουμε τὸν Κοραῆ ψυχολογικώτερα καὶ οὗτὸ δὲν ἔγινε ἀκόμη. Βέβαια δὲν ἔχουμε πρόχειρα πολλὰ στοιχεῖα, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ πού πρόσεξα — ὑπάρχουν ἴσως καὶ ἄλλα — εἶναι πολὺ βοηθητικά. Ὁ Κοραῆς εἶχε μιὰ ψυχὴ εὐαίσθητη, εἶχε νεῦρα εὐερέθιστα, ἐπαθαίνετο εὐκόλα καὶ ὑπόφερε. Αὐτὸ φαίνεται ἀπὸ τὴν πρώτη ἐντύπωση πού ἔχει, ὅταν ἀκούῃ ὅτι τὸν βρίζουν, τὸν ἀναθεματίζουν καὶ τὸν πολεμοῦν. Ἴσως ἐξηγεῖται λίγο καὶ ἀπὸ τὴν καχεκτικὴν κατάστασίν του, ἀφοῦ δὲ ὑπόφερε ἀπὸ ἀγρυπνίες καὶ αἰμοπτύσεις. Ἀλλὰ καὶ χωρὶς αὐτὲς ὁ Κοραῆς θὰ ἦτο εὐαίσθητος, μόνο πού ἡ εὐαισθησία του θὰ ἦτο πρὸ ψύχραιμη.

Σημειῶνω τὰ ἐξῆς κομμάτια πού ἐπρόσεξα καὶ εἶναι χρήσιμα: «Πολλάκις τὴν νύκτα (τοῦτο συμβαίνει δις καὶ τρις τὴν ἑβδομάδα) πηδῶ ὡς διωκόμενος ἀπὸ τὴν κλίνην καὶ ἀνάπτω φῶς, διὰ νὰ σημειώσω μὲ τὸ μολύβδιον κονδύλιον καμίαν ἔννοιαν οἰκειότεραν εἰς τὰς σημειώσεις ἢ τὰ προλεγόμενα, τὴν ὁποῖαν ἐγέννησεν ἡ σιωπὴ τῆς νυκτὸς καὶ φοβοῦμαι μὴν ἐξαλείψῃ ἀπὸ τὴν μνήμην μου τὸ μέχρι τῆς ἡμέρας

διάστημα» (Ἐπιστολαί, ἔκδ. Ν. Δαμαλά 2, 128). Αὐτὸ φανερῶνει τὴν ἀφοσίωση τοῦ Κοραῆ ἔς τὸ κήρυγμά του ἀλλὰ καὶ τὴν νευρική του εὐαισθησία. Ἄλλη φορὰ πάλι γράφει: «Τὸ κακὸν εἶναι ὅτι ἐν ὄσφῃ ἡ κεφαλὴ μου εὐρίσχεται εἰς ἡσυχίαν δὲν ἠμπορῶ νὰ γράψω τίποτε. Πρέπει νὰ πύρωθῃ πρῶτα καὶ νὰ ἐξάψῃ καὶ τότε ν' ἀρχίσω καὶ νὰ τελειώσω τὴν αὐτὴν ἡμέραν» (Ῥώτα, Ἀπάνθισμα. . . 1839 σ. 152).

Δὲν ξέρω ἂν πρέπει νὰ σημειώσω τὴν μεγάλη ἀγάπη τοῦ Κοραῆ γιὰ τὴν μουσικὴ ὡς δεῖγμα ψυχικῆς εὐαισθησίας. Χωρὶς ἄλλο ὅμως ὁ ἀλτροουϊσμός του, ἡ ἀφοσίωσή του ἔς τὴν ὑπηρεσία τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἀγάπη τῶν φίλων, εἶναι χαρακτηριστικὴ μόνο μᾶς μεγάλης, εὐαίσθητης ψυχῆς. Γνωρίζουμε πολὺ καλὰ πόση ἀγάπη εἶχεν ὁ Κοραῆς γιὰ τὸν καλὸν τοῦ δάσκαλο καὶ εὐεργέτη, τὸν Β. Κεῦνο, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους φίλους, τὸν ἀγαθὸ Πρωτοψάλτη τῆς Σμύρνης, τὸν Ἀλέξανδρο Βασιλείου, τοὺς Γάλλους Clavier, Chardon de la Rochette, Thurot καὶ τόσους ἄλλους. Γιὰ τὸν Rochette κάμνει τόση προσπάθεια νὰ τὸν βοηθήσῃ ἔς τὴν οικονομική του στενοχωρία. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀγάπη ὅλων τῶν ἀνωτέρω πρὸς τὸν Κοραῆ δὲν ἐξηγεῖται, ἂν δὲν δεχθοῦμε μιὰ ψυχὴ εὐαίσθητη καλὴ, ἑλκυστική. Οἱ Γάλλοι Clavier καὶ Rochette καὶ τόσοι ἄλλοι (ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὶς Lettres inédites de Coray à Chardon de la Rochette) εἶχαν τὸν Κοραῆ σὰν συγγενῆ των, φρόντιζαν γιὰ τὶς δουλειές του, νὰ τοῦ εὔρουν σπίτι, νὰ τοῦ πουλήσουν τὰ ἔπιπλά του ὅταν εἶχε φτώχεια, νὰ τὸν πάρουν ἔς τὴν ἐξοχὴ κλπ.

“Όταν ὁ Κοραῆς ἦτο ἔς τὸ Ἀμστερδαμ, ἀγάπησε ἓνα κορίτσι καὶ ἤθελε νὰ τὸ παντρευθῆ. Γι’ αὐτὸ τὸ ζήτημα ὁ ἴδιος δὲν μᾶς γράφει τίποτε, τὸ ξέρουμε ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ Σταμάτη, τοῦ συγκατοίκου του (Παρνασσὸς τ. 14 σελ. 657, 660, 714). Ἡ ἀγαπημένη ὅμως τοῦ Κοραῆ ἀπόθανε καὶ ἔπειτα πᾶς πικραμένος δὲν θέλει ν’ ἀκούσῃ τίποτε γιὰ γάμο. Θὰ θέλαμε κάτι περισσότερο νὰ ξέρουμε γιὰ τὸ ψυχικὸ αὐτὸ μυστικόν, ἀλλ’ ὁ Κοραῆς τὸ κράτησε γιὰ λόγου του.

Ἄν παντρευότανε ὁ Κοραῆς καὶ ἔκαμνε οἰκογένεια, θὰ φροντίζε πρῶτα-πρῶτα γι’ αὐτή, αὐτὸ εἶναι βέβαιο, καὶ δὲν θὰ εἶχε ποτὲ τὸν καιρὸ νὰ προσφέρῃ τὸν ἑαυτὸ του ὀλοκαύτωμα γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἀφοῦ ὅμως ἔχασε τὴν ἀγάπη του, εὕρισκει μιὰ παρηγοριά, μιὰ ἡδονὴ ἔς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν ἀνθρώπων, πρῶτα-πρῶτα τῶν πατριωτῶν του, ἀλλὰ καὶ τῶν ξένων. Ἔτσι δουλεύει νύχτα-μέρα, ὄχι γιὰ νὰ κερδίσῃ, ἀλλὰ γιὰ νὰ ὠφελήσῃ. Τοῦ προσφέρουν θέσεις ἔς τὴν Γαλλίαν μὲ μισθοὺς καλοὺς καὶ δὲν δέχεται, διότι θὰ χάνῃ τὸν καιρὸ του γι’ αὐτές, δὲν θὰ ἠμπορέσῃ νὰ γράφῃ γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἐὰν βιβλία του ὅμως φροντίζει ὁ ἴδιος νὰ τὰ πουλῆ, διότι τὰ θεωρεῖ χρήσιμα καὶ θέλει νὰ διαδοθοῦν.

ἠμποροῦσε ὁ Κοραῆς νὰ γίνῃ εὐκόλα πλούσιος, ἀλλ’ ἐνῶ εἶναι φτωχός, περιφρονεῖ τὸ χρῆμα καὶ ζητεῖ τόσο, ὅσο τοῦ χρειάζεται γιὰ νὰ ζῆ καὶ δημοσιεύῃ τὰ βιβλία του. Ὅταν ἀπόθανε, οἱ Χιῶτες πλήρωσαν 18.000 φρ. χρέη τοῦ Κοραῆ διὰ νὰ ἐλευθερώσουν τὴν ὑποθηκευμένη βιβλιοθήκη του (Ἐπιστολαὶ πρὸς Πρασακάκην σ.415).

Ὁ Κοραῆς περιφρονοῦσε τὸ χρῆμα ὡς σκοπὸ καὶ τὸ ἤθελε ὡς μέσο μόνον εὐεργετικό. Ἀλλὰ γι’ αὐτὸ εἶναι ἀνώτερος ἄνθρωπος, γι’ αὐτὸ κατόρθωσε νὰ βάλῃ τόσους Ἑλληνας καὶ τόσους ξένους νὰ δώσουν τόσα ἑκατομμύρια γιὰ σχολεῖα, γιὰ βιβλία, γιὰ αἰχμαλώτους, γιὰ τὸν ἐλευθερωτικὸ πόλεμον τοῦ 1821. Τὴν μεγάλην ἐργασίαν τοῦ Φιλελληνισμοῦ τὴν καλλιέργησε ὁ Κοραῆς — βοηθοῦσαν βέβαια τὰ μεγάλα κατορθώματα καὶ οἱ μεγάλες θυσίαι τοῦ 1821 — καὶ εἶναι κρῖμα πὼς δὲν μελετήθη ἀκόμη ὅπως πρέπει τὸ ζήτημα αὐτό. Εἶναι γνωστὸ πὼς ξόδευσαν πολλὰ χρήματα οἱ

Ζωσιμάδες γιὰ τὰ βιβλία τοῦ Κοραῆ ἴσως μόνον δὲν εἶναι γνωστὸ — καὶ γι’ αὐτὸ τὸ ἀναφέρω — ὅτι ὁ Κοραῆς ἔγραφε ἔς τὸν τελευταῖον Ζωσιμᾶ ἔς τὴν Ρωσσίαν νὰ στείλῃ τρόφιμα γιὰ τοὺς πολεμιστὰς καὶ νὰ ἀγοράσῃ καὶ μιὰ πολεμικὴ φρεγάτα γιὰ τὴν Ἑλλάδα (Ἐπιστολαὶ ἔκδ. Δαμαλᾶ, 3, 883).

Ἐνας ἄνθρωπος ποὺ δουλεύει μόνον γιὰ τοὺς ἄλλους μὲ αὐτοθυσίαν καὶ ἀλτρουισμόν εἶναι ὁ τύπος τοῦ ἀνθρωπιστῆ, καὶ τέτοιος ἦτο ὁ Κοραῆς καὶ ἐργῶ καὶ λόγῳ. Μισεῖ τοὺς Τούρκους ποὺ τυραννοῦσαν τοὺς Ἑλληνας, ἀλλ’ ὡς ἀνθρώπους καὶ αὐτοὺς τοὺς προσέχει: «πρὸς θηρία πολεμοῦμεν, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ θηριωθῶμεν διὰ τοῦτο. . . πρὸς Τούρκους εἶναι ἡ πάλη μας, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ τοὺς παλαίωμεν ὡς Τούρκοι». Τὸ ἀνθρωπιστικὸ πνεῦμα διαπνέει ὅλα του τὰ ἔργα καὶ γι’ αὐτὸ χτυπᾷ κάθε ἀδικίαν, ὅπου τὴν εὔρη, γι’ αὐτὸ δὲν εἶναι ἀντισημίτης, γι’ αὐτὸ πονεῖ καὶ γιὰ τοὺς Μαύρους τῆς Ἀφρικῆς. Γιὰ τὴν μεσαιωνικὴν ἱστορίαν γράφει ὁ Κοραῆς (Πλουτάρχου, Πολιτικά σ. 100): «Ἀνέγνωσες, δὲν ἀμφιβάλλω, τὴν ἱστορίαν τοῦ μεσαιῶνος, αἰῶνος σιδηροῦ διὰ τὰ ἔθνη, παρεκτός τῶν ἱερωμένων καὶ τῶν εὐγενῶν, οἱ ὅποιοι μόνον τὸν ἐχαίροντο ὡς χρυσοῦν αἰῶνα. Εἰς τὸν χρυσοῦν αἰῶνα τοῦτον κατεπίεζαν τοὺς ἐν Χριστῷ ἀδελφοὺς ὡς τὰ κτήνη τῆς αὐλῆς των, κατεδίωκαν τοὺς μὴ πιστεύοντας εἰς Χριστόν, ὡς θηρία ἄγρια. Οἱ ταλαίπωροι Ἰουδαῖοι μάλιστα ὑπέφεραν τῆς θεοβλαβείας τῶν ὀνομαζομένων Χριστιανῶν τὰ δεινότερα κακά. . .» Τί κρῖμα ὅτι ὁ Κοραῆς δὲν ἔγραψε μιὰ ἱστορίαν παγκόσμιαν! Καὶ μόνον ὁ ἀνθρωπισμὸς του, ὁ ἐμπνευσμένος ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ γράμματα, θὰ τὸν ἀνέβαζε ὑψηλότερα ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους ἱστορικοὺς τῆς νεώτερης Εὐρώπης. Οἱ Ἰουδαῖοι ὅμως τῆς Ἑλλάδος ἔπρεπε νὰ ἐνθυμηθοῦν τὸν Κοραῆ, τώρα τοῦλάχιστο στὰ ἑκατόχρονα ἀπὸ τοῦ θανάτου του. Ὁ Κοραῆς εἶναι μέγας πατριώτης. Βοηθεῖ μὲ κάθε τρόπο νὰ ἐλευθερωθῆ τὸ ἔθνος του, προπαγανδίζει ἀποτελεσματικὰ τὰ δικαιώματά του, ἀλλὰ συμπαθεῖ καὶ κάθε ἄλλο ἔθνος ποὺ θέλει καὶ αὐτὸ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν πρόοδον.

Τὸν ἀνθρωπισμὸν καὶ τὰ ἄλλα ἠθικὰ χα-

ρίσματα του Κοραή, ὅλη του τὴν ἀνωτερότητα θέλησα νὰ τὴν ἐξηγήσω ἀπὸ τὴν ψυχικὴ του εὐαισθησία.

Θέλω τώρα νὰ προσέξουμε καὶ τὰ πνευματικὰ χαρίσματα τοῦ Κοραή γιὰ νὰ συμπληρώσουμε τὴν προσωπικότητά του. Ὁ Κοραῆς ἔχει ἰσορροπημένα πνευματικὰ χαρίσματα, ἔχει δηλ. καὶ μνήμη μεγάλη (φαίνεται ἀπὸ τὰ γράμματα καὶ συγγράμματά του, ὅπου ἐνθυμεῖται τόσες λεπτομέρειες), κριτικὸ νοῦ καὶ φαντασία ἀκόμη. Τὸ κριτικὸ του πνεῦμα φαίνεται ἐκεῖ πού διορθώνει ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ ὅπου εἶχε τόση ἐπιτυχία. Ἡ φαντασία του φαίνεται καὶ ἀπὸ τὰ ἔργα πού ἔχουν καὶ λογοτεχνικὴ ἀξία, ὅπως τὰ προλεγόμενα γιὰ τὸν Παπατρέχα καὶ μερικοὶ του διάλογοι. Βέβαια ὁ κριτικὸς νοῦς καὶ ὄχι ἡ φαντασία εἶναι τὸ κυριώτερο χάρισμα τοῦ Κοραή, γι' αὐτὸ ἔγινε σοφὸς ἐκδότης, λεξικογράφος, πολιτειολόγος κλπ., ὄχι λογοτέχνης. Ἄν ἡ φαντασία ἦτο τὸ κυριαρχικὸ στοιχεῖο τοῦ Κοραή, ἴσως θὰ ἔγραφε ποιήματα καὶ ἄλλα λογοτεχνήματα μόνο. Λέγω ἴσως, διότι ἐγὼ πιστεύω ὅτι ὁ Κοραῆς καὶ δὲν ἠθέλε νὰ γράφῃ λογοτεχνήματα παρὰ μόνο, ἐφ' ὅσον ἦσαν σκόπιμα, ἐφ' ὅσον δηλ. ὑπερθετοῦσαν μόνον τοὺς σκοποὺς πού εἶχε γιὰ τὴν παιδεία καὶ τὴν ἐλευθερία τῆς Ἑλλάδος. Ἐνῶς ὁμοῦ γεννημένος λογοτέχνης δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἀποβλέπῃ μόνο εἰς τὴν σκοπιμότητα, ὑπακούει εἰς ἀκατανίκητη ἐσωτερικὴ ἀνάγκη, ἐξωτερικεῦει αἰσθήματα καὶ ἐμπνεύσεις. Τέτοιος εἶναι ὁ Παλαμᾶς. Διάφορα γεγονότα, πολιτικὰ καὶ ἄλλα τὸν ἐμπνέουν, αἰσθήματα ποικίλα τὸν συγκινοῦν καὶ τὸν συγκλονίζουν καὶ δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἀντισταθῇ ἔς τὴν ἀνάγκη νὰ τὰ ἐξωτερικεύσῃ ὅλη αὐτά. Δὲν ἠμπορεῖ οὔτε νὰ τὰ διαλέξῃ, οὔτε νὰ τὰ συστηματοποιήσῃ διὰ νὰ προλάβῃ κάποια ἀντίφραση. Εἶναι ἀκατανίκητη ἡ στιγμή τῆς ἐμπνεύσεως. Γι' αὐτὸ πιστεύω πὼς ὁ Παλαμᾶς εἶναι γεννημένος ποιητής.

Ὁ κριτικὸς νοῦς, ἡ μνήμη, ἡ φαντασία καὶ ἴσως καὶ ἡ γρήγορη ἀντίληψη μᾶς ἐξηγοῦν ἔπειτα τὴν σοφία τοῦ Κοραή. Σπούδασε τὴν ἱατρικὴ καὶ μόνος του ἔγινε μέγας φιλόλογος, δυνατὸς θεολόγος, πολιτειολόγος, λεξικογράφος καὶ γλωσσο-

λόγος κλπ. Ἔμαθε δέκα γλώσσες καὶ ἔγραψε σωροὺς τόμων μὲ μοναδικὴ ἀξία. Ἐνῶς ἄνθρωπος μὲ μονόπλευρη πνευματικὴ ἀξία δὲν ἠμποροῦσε νὰ κάμῃ τόσα πράγματα.

Τὰ χαρίσματά του τὸν βοηθοῦν νὰ καταλάβῃ πρῶτος ἀπὸ τοὺς φιλόλογους τὴν ἀξία τῆς νέας ἑλληνικῆς, νὰ τὴν μελετήσῃ πρῶτος, νὰ τὴν συστήσῃ ἔς τοὺς κλασικοὺς φιλόλογους, πού δὲν ἠθέλαν νὰ τὴν ξέρουν. Μαζεύει πρῶτος παροιμίες νεοελληνικῆς (Ἐπιστολαί, ἔκδ. Διαιμιλᾶ, 1, 350), προσέχει μὲ ἐνδιαφέρον τὴν πρώτη συλλογὴ νεοελληνικῶν λέξεων τοῦ Κορμιῦδα (αὐτ. 2, 137), ἔχει νὰ δώσῃ δημοτικὰ τραγούδια, τὸν πυρῆνα τῆς συλλογῆς τοῦ Fauviel (βλ. τοῦ αὐτοῦ Chants populaires de la Grèce Moderne τ. 1 [1824] σ. II), ζητεῖ τὴν μελέτη τῆς νέας ἑλληνικῆς μουσικῆς. Ἔτσι δείχνει πρῶτος ὁ Κοραῆς, πρὸ πάντων μὲ τὰ περίφημα Ἄτακτά του, τὴν ἐπιστημονικὴ ἀξία τῆς νέας ἑλληνικῆς. Γιὰ τὴν πρακτικὴν χρῆσιν τῆς θὰ μιλήσουμε παρακάτω. Ἡ νέα ἑλληνικὴ πλατένει τὸν ὀρίζοντα τοῦ Κοραή, ὁ ὁποῖος μὲ τὸ κριτικὸ του μυαλὸ γίνεται μεγάλος φιλόλογος, ἐρμηνεύει καλύτερα τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας καὶ θέλει μ' αὐτοὺς νὰ μορφώσῃ τοὺς νέους (1).

Τὴν ἀξία τῆς νέας ἑλληνικῆς τὴν χρησιμοποίησε ὁ Κοραῆς καὶ γιὰ τὸ σχολεῖο. Ζητεῖ νὰ γράφουν οἱ λόγιοι πιὸ ἀπλὰ χάριν τῶν μαθητῶν. Μὲ τὴν προπαγάνδα του, μὲ τὴν βοήθειά του γράφονται καλύτερα καὶ πιὸ μεθοδικὰ βιβλία γιὰ τὰ σχολεῖα τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Κοραῆς ἀποτελεῖ γι' αὐτὸ σταθμὸν γιὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ νεοελληνικοῦ σχολείου, γιὰτὶ ὄχι μόνο γιὰ βιβλία, ἀλλὰ καὶ γιὰ προγράμματα καὶ βιβλιοθήκες, ἔ-

(1) Ὁ Κοραῆς εἶναι μεγάλος φιλόλογος, ὄχι μόνο γιὰτὶ πρόσεξε τὴν νέα ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἀλλὰ καὶ διότι προσπαθεῖ νὰ δείξῃ τὴν ἠθικὴ ἀξία τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ, τὴν ἀντίληψη περὶ δικαίου, τὴν λογικὴ ἀξία κλπ. ἔς τις ἐκδόσεις του. Γι' αὐτὸ εἶναι ὑπερβολικὰ ὅσα γράφει ὁ I. Συκουτρῆς: «ὁ Κοραῆς, ὁ μεγαλύτερός μας φιλόλογος, παρ' ὅλον ὅτι ἔζησεν εἰς πολὺ ἀνώτερον περιβάλλον, παρ' ὅλην τὴν πολεμικὴν του πρὸς τὰ καλὰ γραμματικά, δὲν ὑπῆρξε παρὰ ἐκδότης κειμένων... Τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας εἶδε μὲ τὸ βλέμμα τοῦ πατριώτου μόνον, ὅπως αἱ γενεαὶ τῶν Ἑλλήνων πρὸ αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτόν».

καμε τόσα. Και γι' αυτό είναι πολύ λυπηρό ότι στα Έκατόχρονα οι οργανώσεις των δασκάλων δεν θυμήθηκαν καθόλου την παιδαγωγική εργασία του Κοραή.

Και τώρα έρχομαι στο γλωσσικό ζήτημα. Ο Κοραής, όπως είπαμε, πρώτος κατάλαβε την αξία της νέας ελληνικής για την φιλολογία και την παιδαγωγική ή το σχολείο. Σ' το γλωσσικό όμως ζήτημα δεν έδωσε οριστική λύση και ίδού γιατί. Την εποχή του Κοραή έγραφαν πολλοί την δημοτική, ανακατωμένη όμως με πολλές τουρκικές και ιταλικές λέξεις, που προκαλούσαν την αποστροφή των μορφωμένων λογίων. Πολλοί έγραφαν και αρχαία ελληνικά, άλλοι δέ μιά απλή καθαρεύουσα, πιά απλή από την σημερινή, όπως π. χ. έγραψε ο Νικηφόρος Θεοτόκης το 1765 εις το βιβλίο του Λόγοι εις την Αγίαν Τεσσαρακοστήν. Ο Κοραής έβλεπε πόσος χαμένος καιρός επήγαινε για να μάθουν οι νέοι Έλληνες να γράφουν αρχαία ελληνικά και αγωνίσθηκε να σταματήσει το μάταιο αυτό έργο. Αυτό το κατάφερε, αλλά με πολλούς αγώνες, οι όποιοι τον κούρασαν φοβερά.

Ο Κοραής από την έμπορική του σταδιοδρομία 'ς το Αμστερδαμ έκέρδισε κάποια πρακτικότητα και γι' αυτό 'ς όλη του τη δουλειά προσέχει πολύ το σκόπιμο, αποφεύγει το αδύνατο, το ουτοπιστικό. Καθαρή δημοτική την νόμιζε ίσως τότε ακατόρθωτη και δεν την έγραφε. Και εις τα δημοτικά στοιχεία που επαιρνε, έδιδε τύπο αρχαίο, το τραπέζι το έλεγε τραπέζιον κτλ. για να το κίμη υποφερτό για τους σοφούς που έγραφαν την αρχαία. Βέβαια αν ήτο γεννημένος ποιητής, θα έβλεπε τα πράγματα διαφορετικά και θα έγραφε την δημοτική (την έγραψε όμως εις όλίγα ποιήματα, κατά την γνώμη μου, βλ. Έλληνικά τ. 6 σελ. 163) και δεν θα πρόσεχε τόσο πολύ τον όγκο της αρχαίας ελληνικής, τον όποιο πρόσεχε ως φιλόλογος. Και ο Dante αν ήτο φιλόλογος και όχι ποιητής, δεν θα έγραφε τα ιταλικά που έγραψε.

Πρέπει όμως να μη λησμονούμε ότι ο Κοραής είχε την ιδέα πως θα γραφή ή δημοτική, όταν γεννηθούν 'ς την Ελλάδα μεγάλοι συγγραφείς. Ούτε αν έζη ο Κοραής σήμερα, που αισθανόμεθα και προ-

σέχουμε περισσότερο τις ανάγκες των λαϊκών μαζών, θα επαιρνε την «μέσην όδόν» που επήρε τότε. Γι' αυτό βρίσκω πολύ άδικα τα έξής που γράφηκαν 'ς το περιοδικό «Ίδέα» (1, 323-324): «ο Κοραής έχωρισε τους Έλληνες σε δυό στρατόπεδα και συνέβαλε τόσο στη διαμόρφωση του εξαμβλώματος που λέγεται καθαρεύουσα... Ο Κοραής και ή σχολή του έφεραν τη στείρωση στο μυαλό!» Αυτά δεν είναι σωστά. Ο Κοραής σταμάτησε την ματαιοδοξία να θέλουν οι νέοι Έλληνες να γράφουν αρχαία, έλυσε δηλ. το μισό γλωσσικό ζήτημα και αφήκε τους διαδόχους του να λύσουν το άλλο μισό. Αν έμεις δεν το λύσαμε, δεν ήμπορεί να φταίη ο Κοραής.

Ο Κοραής δεν είναι μόνο σοφός με ευρύτητα που δεν είδεν ο έλληνισμός επί πολλούς αιώνες. Σοφός ήτο και ο Ευγένιος Βούλγαρης, αλλά τί μένει από την σοφία του; Ποιος διαβάζει σήμερα τον Βούλγαρη, που θαυμάστηκε τόσο 'ς την εποχή του; Ο κριτικός όμως νοός του Κοραή και ο ανθρωπισμός του μαζί τον όδήγησαν να κοιτάξη την σκοπιμότητα των γραφομένων του. Δεν γράφει για να γράψη απλώς, για επίδειξη, αλλά κοιτάζει να ωφελήση και ζητάει τα χρήσιμα. Η ανάγκη να ωφελήση τον φέρνει και 'ς την Θεολογία και έδω πρέπει να προσέξουμε την τόλμη του «δειλοῦ» Κοραή και τον αγώνα που ανάλαβε για να ωφελήση την Ελλάδα. Πολεμάει την δεισιδαιμονία, το έμπόριο των ιερών λειψάνων και άλλα κακά της εποχής, ή όποια όμως δεν ήμπορεί να προσέξη τον Κοραή. Οι αντίπαλοί του τον βγάζουν άθεο, τον βρίζουν και είναι ή αιτία, που εκατόν χρόνια ύστερα από τον Κοραή δεν ήμπορούμε να λύσουμε ένα ζήτημα σαν το ημερολογιακό!

Ο «δειλός» Κοραής όνομάζει τον Ναπολέοντα «δυστυχή άνθρωπο» (Ρώτα, 'Απάνθισμα... 1839 σ. 208) και εξακολουθεί τους πολεμικούς αγώνες του μέχρι του θανάτου του! Σ' τα τελευταία του χρόνια μάλιστα γίνεται πολεμικώτερος! Τόση πεποίθηση είχε 'ς το δίκιο του, τόσο περιφρονούσε τους ανθρώπους που δεν είχαν ανώτερη ήθική αξία και ως έλέγοντο Ναπολέοντες!

Συχνά μιλούμε για την μετριοφροσύνη

τοῦ Κοραῆ καὶ νομίζω πῶς ἐδῶ χρειάζεται κάποια ἐξήγηση. Ὁ Κοραῆς εἶχε τόσους σκοποὺς καὶ πόθους πού δὲν εἶναι ποτὲ εὐχαριστημένος μὲ τὸν ἑαυτό του, ὅλο γρινιάζει, ὅλο τοῦ φταίει ἡ ὑγεία του πού τὸν ἐμποδίζει νὰ φθάσῃ ἐκεῖ πού θέλει. Δὲν εἶχε τὴν κενότητα τῶν σοφῶν, τῆς ἐποχῆς μας μάλιστα, πού καυχῶνται γιὰ τὸ τίποτε πού κάμνουν. Καὶ ἐγωϊσμό εἶχε καὶ περιφρόνηση πρὸς τοὺς μικροὺς ἀντιπάλους του, ἀλλ' ἔχει καὶ ἀνθρωπιά καὶ λογικὴ τακτικὴ καὶ ξέρει πῶς πρέπει νὰ μιλήσῃ γιὰ νὰ τὸν προσέξουν καὶ νὰ ὠφελήσῃ. Διότι ἐκεῖ πάντα ἀποβλέπει ὁ Κοραῆς, πῶς θὰ ὠφελήσῃ, ὄχι πῶς θὰ κάμῃ παρέλαση καὶ ἐπίδειξη ἐμπρὸς 'ς τοὺς ἀπλοϊκοὺς.

Ὁ Κοραῆς ἀκούστηκε σὲ πολλὰ ζητήματα ἀπὸ τὸ ἔθνος, ἀλλ' ὄχι ὅσον ἔπρεπε. Τὸ προοδευτικὸ πνεῦμα πού ἐνσαρκώνει δὲν τὸ κατάλαβame ἀρκετά. Ὁ Κοραῆς ἔγραψε τὰ πρῶτα του χρόνια ὅτι δὲν ἔχει ὄρεξη νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὸν Πτωχοπρόδρομο (Lettres inédites... σελ. 328). Καὶ ὅμως ἀργότερα ἔγραψεν ἕνα περίφημο ὑπόμνημα γιὰ τὸν περιφρονημένο Βυζαντινὸ ποιητῆ. Ὁ Κοραῆς εἶχεν ἐξέλιξη μέχρι τῶν τελευταίων του στιγμῶν καὶ ἂν ἔζη ἀργό-

τερα, διαφορετικὴ θὰ ἦτο ἡ τακτικὴ του καὶ εἰς τὸ γλωσσικὸ καὶ εἰς ἄλλα ζητήματα. Εἶναι πρωτοπόρος γιὰ τὴν ἐποχὴ του, ἀλλὰ καὶ πιέζεται ἀπ' αὐτῆ.

Θέλησα ἀνωτέρω νὰ δείξω ὅτι ἡ ἀρμονικὴ ἀνάπτυξη ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν χαρισμάτων ἔκαμε τὸν Κοραῆ τόσο μεγάλο καὶ χρήσιμο. Μιὰ μονόπλευρη καὶ ἀνισόροπη διατύπωση τοῦ ἀνθρώπου φέρνει πολλὰς φορὰς μεγάλα καλὰ, ἀλλὰ καὶ μεγάλα κακὰ. Ἐνας πολιτικὸς τετραπέρατος ἀλλ' ἀσυνείδητος, σὰν τὸν Βυζαντινὸ Κατακουζηνὸ νὰ ποῦμε, ἔχει μεγάλες ἐπιτυχίες, ἀλλὰ καὶ τί καταστροφὰς ἠμπορεῖ νὰ φέρῃ!

Τὸ ἀρμονικὸ σύνολο πού παρουσιάζει ὁ Κοραῆς δὲν βρίσκεται εὐκόλα. Γι' αὐτὸ εἶχαμε πολλοὺς μονόπλευρους μεγάλους σοφοὺς ὕστερα ἀπὸ τὸν Κοραῆ, ἀλλὰ κανένα σὰν ἐκεῖνο. Εἰς ὅλους κάτι λείπει. Καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ δυστύχημα διὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἐνας νέος ἀρμονικὸς Κοραῆς θὰ ἦτο τόσο χρήσιμος 'ς τὴν ἑλληνικὴ πολιτικὴ, πού ὑποφέρει τόσο ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τῆς ἐπιστήμης! Θὰ εἶχεν ὁ νέος Κοραῆς, 'ς τὰ πρῶτα χρόνια μάλιστα τῆς νέας Ἑλλάδος, πολὺ μεγαλύτερη ἐπίδραση ἀπὸ ὅση ὁ Κοραῆς τοῦ 1821.

K. AMANTOS

ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΟΥ ΠΑΛΙΟΥ ΚΑΙΡΟΥ

Κάτω ἀπ' τὸ παράθυρό μου
ἔσταμάτησε, χτὲς βράδου,
τὸ φτωχὸ ὄργανο τοῦ δρόμου
κι' ἀπλωσε μέσ' τὸ σκοτάδι
τοὺς καημοὺς πόνων κρυφῶν...

Ἐπαιξε σὰ λιγωμένο
μιὰ πολὺ παλιὰ ρομάντζα —
τραγουδάκι ξεχασμένο —
πού δὲν παίζουνε τὰ μπάντζα
καὶ τ' ἀνούσια σαξοφῶν...

Τέλειωσε καὶ πῆρε πίσω
τὸ φτωχὸ ὄργανο τὸ δρόμο...
Μοῦ ἦρθε νὰ τ' ἀκολουθήσω,
μὰ δὲν ξέρω, ἔνοιωσα τρόμο,
μὴ χαθῶ μέσα στὸ πλήθος
τῶν μοντέρνων διαβατῶν...

Ἐπαιξε κ' ἦταν σὰ νᾶχα
ξεχαστεῖ ἐκεῖ ἀπὸ χρόνια,
κι' ἔνοιωθα, ὡς νὰ ζοῦσα, τάχα,
μιὰ στιγμὴ ἀπ' τὴν αἰώνια
νοσταλγία παλιῶν καιρῶν...

Καὶ βουβὴ ὅλη ἡ ὑπαρξή μου
ἄκουγε, χωρὶς ἀνάσα,
πού ξυπνοῦσε ἡ θύμησή μου,
καθὼς πέφτανε τὰ μπάσα
τῶν γλυκῶν συντονισμῶν...

ΝΑΣΟΣ ΧΡΗΣΤΙΔΗΣ